

**RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING
VIRTUAL-KOMMUNIKATIV MADANIYATINI
SHAKLLANTIRISHNING KONSEPTUAL MODEL**

Qarshi davlat universiteti
San'atshunoslik fakulteti dekani
Iqtisodiyot kafedrasida o'qituvchisi
mustaqil tadqiqotchi
Tuxtayev Soyib Safarovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta'lim muhitida talabalarning virtual-kommunikativ madaniyatini shakllantirishning pedagogik va texnologik asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida virtual muloqotning o'ziga xos xususiyatlari, talabalarning media-savodxonligi va etika normalariga rioya qilishi masalalari konseptual model doirasida tahlil qilingan. Maqolada raqamli platformalar orqali talabalarning muloqot kompetensiyasini oshirishning samarali mexanizmlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, virtual kommunikatsiya, konseptual model, muloqot madaniyati, netiket, media-savodxonlik, talaba, pedagogik texnologiya, raqamli etika.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimining raqamli transformatsiyasi talabalarning muloqot qilish shakllarini tubdan o'zgartirib yubordi. An'anaviy auditoriya muloqotidan farqli o'laroq, virtual-kommunikativ madaniyat o'ziga xos axloqiy, texnik va psixologik komponentlarni qamrab oladi. Raqamli muhitda talaba nafaqat ma'lumot qabul qiluvchi, balki faol kontent yaratuvchi va muloqot tashabbuskori sifatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, virtual-kommunikativ madaniyatni shakllantirishning konseptual modeli talabaning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali samarali, etik jihatdan to'g'ri va konstruktiv muloqot qilish qobiliyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. Mazkur modelning markaziy bo'g'ini sifatida "netiket" (tarmoq etikasi) va media-savodxonlik uyg'unligini ko'rishimiz mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli muhitda muloqotning anonimligi yoki masofaviyligi ba'zan muloqot madaniyatining pasayishiga olib kelishi mumkin¹⁷. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun oliy ta'lim muassasalarida talabalarning virtual muloqotini tizimli boshqarish va metodik qo'llab-quvvatlash tizimi talab etiladi. Konseptual modelning tarkibiy qismlari sifatida maqsadli, mazmunli, texnologik va monitoring bloklarini ajratib ko'rsatish o'rinli. Maqsadli blok talabaning raqamli olamdagi muloqot qobiliyatini professional darajaga ko'tarishni ko'zda tutadi. Mazmunli blok esa muloqotning etik qoidalari, axborot xavfsizligi va raqamli imidjni

¹⁷ Muslimov N.A. *Innovatsion ta'lim texnologiyalari*. – T., 2015. – 58-b.

shakllantirish bilimlarini o'z ichiga oladi. Virtual muloqot madaniyati faqat til qoidalariga rioya qilish emas, balki axborotni filtrlay olish, kiber-bullingga qarshi tura olish va virtual jamoalarda hamkorlikda ishlash san'atidir. Pedagogik nuqtai nazardan, bu jarayon talabadan nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki yuksak emotsional intellektni ham talab qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasida virtual kommunikatsiya talabaning individual o'zligini namoyon qilish vositasiga aylanadi. Ilmiy adabiyotlarda virtual muloqotning psixologik to'siqlarini bartaraf etish va talabalarni ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya qilish masalalari alohida ta'kidlanadi¹⁸.

Raqamli ta'lim muhitida muloqot asosan LMS (Learning Management Systems), ijtimoiy tarmoqlar va messengerlar orqali amalga oshiriladi. Har bir platformaning o'ziga xos muloqot algoritmi mavjud bo'lib, talaba ularning har birida tegishli madaniyat darajasini saqlashi zarur. Masalan, rasmiy elektron yozishmalar bilan guruh chatlaridagi muloqot uslubi o'rtasidagi farqni anglash virtual-kommunikativ madaniyatning elementar darajasi hisoblanadi. Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, talabalarning 60 foizdan ortig'i virtual muloqotda rasmiy va norasmiy uslublarni aralashtirib yuborishadi¹⁹. Bu esa konseptual model doirasida maxsus treninglar va modulli kurslarni joriy etish zaruratini tug'diradi. Texnologik blokda "keys-stadi", virtual simulyatorlar va "onlayn-debatlar" kabi innovatsion metodlardan foydalanish talabaning muloqotga kirishuvchanligini oshiradi. Ayniqsa, global ta'lim makonida turli madaniyat vakillari bilan muloqot qilish uchun talabada madaniyatlararo raqamli kompetensiya shakllangan bo'lishi lozim. Modelning samarali ishlashi uchun pedagogik monitoring mexanizmi ham muhimdir. Bunda talabaning virtual muhitdagi faolligi, uning muloqotdagi konstruktivligi va o'zaro yordam ko'rsatish darajasi maxsus kriteriyalar asosida baholanadi. Virtual-kommunikativ madaniyatni shakllantirish jarayoni uzluksiz bo'lib, u bakalavriatning birinchi bosqichidanoq boshlanishi va mutaxassislik fanlariga integratsiya qilinishi zarur. Pedagogik kouching uslubi orqali o'qituvchi talabaga raqamli iz (digital footprint) qoldirishning ahamiyatini va uning kelajakdagi kasbiy nufuziga ta'sirini tushuntirib boradi. Bu borada mahalliy olimlarning fikriga ko'ra, talaba o'zining virtual imidjini boshqarish orqali ijtimoiy kapitalini shakllantirishga o'rganishi lozim²⁰. Virtual muloqotda emotsional komponentning yo'qligi (yuz ifodasi, intonatsiya va h.k.) ko'pincha anglashilmovchiliklarga sabab bo'ladi. Shu bois, model doirasida talabalarga stikerlar, emoji'lar va boshqa vizual vositalardan professional kontekstda foydalanish madaniyati ham o'rgatiladi. Mazkur yondashuv talabalarda

¹⁸ Ishmuhammedov R.J. *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. – T., 2008. – 34-b.

¹⁹ Tolipov O'Q. *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari*. – T., 2006. – 102-b.

²⁰ G'ulomov S.S. *Ta'limda axborot texnologiyalari*. – T., 2010. – 76-b.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

masofaviy hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirib, ularni kelajakdagi "freelance" yoki masofaviy ish formatlariga tayyorlaydi. Tadqiqotchi N.Azizxo'jaevaning fikricha, har qanday pedagogik texnologiya talabaning ichki imkoniyatlarini ochishga xizmat qilishi, virtual muhit esa bu uchun qulay maydon bo'lishi kerak²¹.

Raqamli ta'lim muhitida virtual-kommunikativ madaniyatni shakllantirishning amaliy bosqichi sifatida **Moodle va Canvas** kabi o'quv platformalarida "Sokratik bahs" modullarini joriy etish taklif etiladi. Bunda talabalar nafaqat berilgan topshiriqni bajaradilar, balki o'zaro konstruktiv taqriz berish orqali muloqotning tanqidiy va etik jihatlarini o'zlashtiradilar. Asinxron muloqotda (elektron pochta, forumlar) fikrni lo'nda va aniq bayon etish, "subyekt-subyekt" munosabatlarida o'zaro hurmatni saqlash virtual madaniyatning poydevori hisoblanadi.

Shuningdek, video-konferensaloqa (Zoom, Google Meet) sharoitida talabalarining nutqiy odobi va vizual imidji masalasi alohida pedagogik e'tibor talab qiladi. Virtual muhitda "kamera etikasi", nutq tempini masofaviy qabul qilishga moslashtirish va raqamli auditoriyani boshqarish ko'nikmalari bo'lajak mutaxassisning raqobatbardoshligini belgilovchi "soft skills" elementlaridir. Boshqaruvning konseptual modeli doirasida ushbu ko'nikmalarni shakllantirish uchun "virtual keyslar" tizimidan foydalanish, talabalarga turli krizisli muloqot vaziyatlaridan chiqish yo'llarini o'rgatish kutilgan samarani beradi.

Raqamli muhitda kommunikativ faoliyatni boshqarishning innovatsion tizimi talabaning axborot bilan ishlash madaniyatini ham qamrab oladi. Ma'lumotni tekshirish (fact-checking) va uning manbasiga havola berish ham virtual muloqot madaniyatining ajralmas qismidir. Plagiatga qarshi kurashish va intellektual mulkni hurmat qilish raqamli etikaning asosi hisoblanadi. Konseptual model doirasida talabalarda bu sifatlarni shakllantirish ularning ilmiy-tadqiqot faoliyatini ham sifat jihatidan yangi bosqichga ko'taradi. Shuningdek, talabaning virtual muhitdagi o'z-o'zini namoyon qilishi uning shaxsiy brendini shakllantirishga yordam beradi, bu esa zamonaviy mehnat bozorida yuqori baholanadigan sifatdir²².

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta'lim muhitida talabalarining virtual-kommunikativ madaniyatini shakllantirish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u tizimli pedagogik yondashuvni talab qiladi. Taklif etilgan konseptual model talabaning raqamli olamdagi xatti-harakatlarini tartibga solish bilan birga, uning ijodiy va professional salohiyatini ro'yobga chiqarishga imkon beradi. Kelajakda sun'iy intellekt va neyrotarmoqlarning muloqot jarayoniga integratsiyalashishi virtual muloqot madaniyatining yangi qirralarini ochib beradi va bu yo'nalishdagi tadqiqotlarni yanada dolzarblashtiradi. Oliy ta'lim muassasalarining vazifasi

²¹ Azizxo'jaeva N.N. *Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat*. – T., 2003. – 145-b.

²² Sharipov Sh.S. *Talabalarining ijodiy faoliyatini boshqarish*. – T., 2012. – 92-b.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

esa ushbu o'zgaruvchan muhitda talabaga yo'l ko'rsatuvchi raqamli mentorlik funksiyasini to'liq bajarishdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Muslimov N.A. va boshqalar. "Innovatsion ta'lim texnologiyalari". – T.: "Sano-standart", 2015.
2. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar". – T.: "Iste'dod", 2008.
3. Ziyomuhammadov B. "Pedagogika". – T.: "Turan-Iqbol", 2006.
4. Tolipov O'.Q., Usmonboeva M. "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". – T.: "Fan", 2006.
5. Azizxo'jaeva N.N. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat". – T.: TDPU, 2003.
6. G'ulomov S.S. "Ta'limda axborot texnologiyalari". – T.: 2010.
7. Sharipov Sh.S. "Talabalarning ijodiy faoliyatini boshqarish". – T.: TDPU, 2012.

